

УДК 811.161.2'38:161.2.1 (082)
DOI 10.24919/2411-4758.2017.110621

Марія СТЕЦИК,

*кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови,
Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана
Франка (Україна, Дрогобич) stetsykmariast@gmail.com
orcid.org/0000-0001-7161-0621*

ПОЕЗИЯ ВІЙНИ В ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНОМУ ВИМІРІ

У статті досліджено образно-лексичні й концептуальні особливості фронтової лірики Б. Гуменюка з урахуванням моментів формальної організації текстового рядка, авторської манери та широкого контексту соціальної поезії, інспірованої Майданом та війною на Донбасі. Виокремлено домінуючі слова-концепти (мегаобрази) збірки, визначено спектр їхніх семантико-стилістичних, символічних та асоціативних прищощень.

Ключові слова: поезія війни; лінгвостилістика; концепт; верлібр; мілітарна лексика; метафора; символ; стилістика реаліті-вислову.

Лит. 13.

Марія СТЕЦИК,

*кандидат филологических наук, доцент кафедры украинского
языка, Дрогобычский государственный педагогический университет
имени Ивана Франко
(Украина, Дрогобыч) stetsykmariast@gmail.com*

ПОЭЗИЯ ВОЙНЫ В ЛИНГВОСТИЛИСТИЧЕСКОМ ИЗМЕРЕНИИ

В статье исследуются образно-лексические и концептуальные особенности фронтовой лирики Б. Гуменюка с учетом случаев формальной организации текстовой строки авторской манеры и широкого контекста социальной поэзии, инспирированной Майданом и войной на Донбассе. Выделены доминирующие слова-концепты (мегаобразы) сборника, определено спектр их семантико-стилистических, символических и ассоциативных приращений.

Ключевые слова: поэзия войны; лингвостилістика; концепт; верлібр; милітарная лексика; метафора, символ; стилістика реаліті-ізречень.

Лит 13.

Постановка проблеми та аналіз останніх публікацій. Упродовж одного-єдиного дня в житті людини може трапитись чимало такого, що

здатне докорінно змінити всю її подальшу долю. У свідомості великої кількості українців з'явився день, після якого дійсність особистого буття у світі розділилася на «тут» і «там», на «тепер» і «тоді». День, коли жорстокі наслідки війни у своїй трагічній потворності торкаються життя кожної людини, стають точкою біфуркації, початком невідворотного розшарування особистої цілісності. І хоча такий день – у кожного свій, досвід болю стає спільним, рівно ж як і радість за кожен прожитий мить та за кожен відблиск надії в хаосі буремних подій [5, 7].

Війна на Сході України вже стала предметом художніх та художньо-публіцистичних візій чималой кількості українських авторів (Л. Якимчук, І. Малкович, Д. Лазуткін, С. Жадан, М. Матіос, «М. Сурженко, М. Слабошпицький, Є. Положій, А. Зелінський, Б. Жолдак, С. Лойко, Г. Вдовиченко, В. Шкляр).

Ввійшла війна в і українську поезію. Першим зафіксував її у книжковій формі поет, прозаїк і заступник командира одного з наших добровольчих батальйонів Борис Гуменюк («Кармелюк»). Книжка так і називається – «Вірші з війни».

Афганець В. Слапчук у рефлексії «Війна як дискурс» наголосив на необхідності представлення та осмислення теперішньої війни в українській літературі, що є вимогою та викликом Часу. Таке осмислення, на думку В. Слапчука, в масштабах романного жанру потребує років, а то й десятиліть, натомість ліричні жанри з огляду на їхні родові властивості не потребують «часу і відстані». Як приклад прояву «оперативності» лірики автор рефлексії власне й наводить Гуменюкову збірку «Вірші з війни» [Докл про це: 9].

І. Калинець зазначив, що доробок Гуменюка гідний бути висунутим на Нобелівську премію. Принагідно зауважимо, що Борис Гуменюк був претендентом на Шевченківську премію 2016 року. І. Ребрик конспективно узагальнив: «Маємо видатного письменника. Він один заступає собою цілу нашу епоху. Писано-переписано множество слів і сторінок. А достатньо його одного. Навіть забагато для одного життя, для однієї смерті. Отже, Бог послав нам велику війну, божевільне випробування. Ми його, може, й не подужали б. Але прийшов Гуменюк і перепровадив нас на інший берег. Звідти все добре видно. Все, що за нами. Усе, що трапилося з нами на хитавицях війни... Війна дала нам Гуменюка» [2, 337]. М. Слабошпицький образно узагальнив, що Борис Гуменюк «перехав танком усю українську літературу».

У статті також використано науково-критичний доробок Т. Пастуха [7], Т. Джулайко [3], П. Кралюка [6], В. Теремка [12], О. Соловоя [10], С. Хитрової [13], а також ґрунтовний розділ монографії Я. Поліщука «Мистецтво на полі смерті» [8].

Мета полягає в тому, щоб дослідити образно-лексичні й концептуальні особливості фронтової лірики Б. Гуменюка з урахуванням моментів формальної організації текстового рядка, авторської манери та широкого контексту соціальної поезії, інспірованої Майданом та війною на Донбасі. Матеріалом послужила цільова вибірка зі збірки Бориса Гуменюка «Вірші з війни» (частково – із книги «Блокпост»).

Виклад основного матеріалу. Збірка Бориса Гуменюка «Вірші з війни» – окремішне явище в сучасній українській поезії. Письмо «Кармелока» вирізняється на загальному тлі віршів про війну головною позицією **промовляння** слова з війни. Тексти, що увійшли до згаданої збірки, постали саме там, на фронті. У вільний час та хвилини натхнення Гуменюк брав до рук планшет і фіксував свої відчуття, враження, переживання, думки. Згодом вони, пройшовши літературну редакцію Івана Андрусика, утворили корпус текстів збірки «Вірші з війни». Його поезія «не в метафоричному, а в буквальному сенсі виросла з окопів і пропахла фронтом» [8, 107], це квінтесенція думок, почуттів та емоцій щодо війни на сході і є першою поетичною спробою осягнути цю нашу нову драматичну дійсність. Збірка шокує гостротою і брутальною щирістю, якою діляться ті, хто перебуває на екзистенційній межі, допомагає відрізнити справжнє від фальшивого, щире від лукавого.

О. Соловей підкреслює, що тексти збірки «прийшли до нас безпосередньо з диму-крови-смороду війни і є **самовидцями й свідками нового й кривавого українського досвіду**» (підкр. наше – М. С.). Щоправда, О. Соловей із великим застереженням приймає запропоноване в назві збірки жанрове визначення – «вірші». Я. Поліщук вважає, що форма верлібру «добре пасує до змісту, який формують так само нерівні, уривчасті, часом несподівані й брутальні у своїй відвертості рефлексії. Вони ніби напливають хвилями, змінюючи одна одну. Від того й поезія Б. Гуменюка – ніби нерівне, переривчасте дихання, наче дихання хворого, ураженого спазмами» [8, 109]. Зрештою, Борис Гуменюк чудово розуміє проблему недостатності наявних поетичних форм вербалізації жаского і жорстокого досвіду війни:

Хотілося написати з пафосом заримувати

Але хто тобі повірить солдате

Якщо ти в риму з пафосом

Говоритимеш про війну

.....

Як писати про хлопця

Якому осколком розпоролось живіт

Надвоє як скальпелем рівненько

Він біг і кишки просто вивалилися на землю
Намоталися на ноги на берці
Він сів ще живий в агонії до стіни приперся
Запихає кишки назад в черевну порожнину
«Допоможіть хлопці»
А як ти йому допоможеш
А писати – як [1, 45].

На не означене відповідним синтаксичним знаком питання в останньому рядку поет дає відповідь образністю в попередніх рядках: писати так, аби безпосередньо, живо, експресивно й до надриву правдиво зобразити те, що відбувається довкола. Автор «віршів з війни» прагне вибудувати свою форму оповіді в стилістиці реаліті-вислову (без найменшого натяку на пародію чи шоу). Ідеться про деталізоване й пролонговане в часі представлення певної події; таке представлення, яке створює ефект «прямого зображення», «натурою перед очима», із експресивним естетично-смысловим промовлянням того, що, власне, і становить предмет репрезентації. Ця стилістика ще виразніше постає у прозових текстах, присутніх у збірці. Наприклад, у «Тополя» – «Кармелюку»:

«Алло!

Бачу, тобі не дуже зручно розмовляти? В слухавці замість твого голосу суцільні вибухи і пальба.

Та є трохи! Сепари пішли в атаку!

Чув ти зі своїми «унсовцями»? Зараз в «Айдарі»? Хотів запитати – як там?

Як тут?! Тут – війна! Вчора з нашого боку 38 трьохсотих і 10 двохсотих! Скільки сьогодні – ще не знаю!» [1, 75].

Коротка телефонна розмова двох солдатів добровольчих батальйонів, що відбувається під час бою, безпосередньо передає «подих» війни, буквально обпалює вогнем її смертельної небезпеки. Бачимо тут і характерну саме для воєнного часу перейнятість долею побратима, і «гарячий» момент наступу супротивника, і вміння оперативно та сміливо реагувати на загрози під час ведення бою, і неминучі втрати й поранення серед своїх, і гострий біль за загиблими, і військове аргю (**трьохсоті, двохсоті**)... Цей міні-дискурс побудований за принципом якнайбезпосереднішого представлення епізоду з фронту, лаконічної воєнної хроніки.

Загалом у «віршах з війни» можна побачити прояв трьох важливих ідейно-смыслових тенденцій, трьох мегаконцептів – **ВІЙНА, СМЕРТЬ, ГЕРОЇЗМ**. Війна несе смерть, розпад, знищення; вона є страшним життєвим досвідом, який «випалює» людське в людині і який неможливо адекватно передати в образному слові. Війна народжує воїнів, які опа-

новують професійне вміння вбивати; і водночас вони не є вбивцями, а є власне воїнами – з відповідним кодексом честі та поглядами на життя. Війна, хоча й ознаменовує тотальну смерть, знищення людського в людині, та щось живе та людяне таки залишається; залишається із надією «прорости» в майбутньому.

Концепт смерті в збірці неодноразово постає у своїй фізичній очевидності, підсилюючись відповідним лексичним оточенням (**міна, домовина, кров, морг, прострілена голова, рештки, сплюндровані тіла, куля, снаряд, намотані на берці кишки, пальці і вуха, що падають з неба із закривавлених дзьобів чайок**). Особливо шокує макабричний у своїй натуралістичності образ «рожевих чайок» – ліричний суб'єкт намагається переконати себе, що вони «рожеві» від променів сонця, а не від людської крові.

Вони кружляють над полем бою,
Падають униз
Хапають здобич
І через наші позиції летять до моря
Зчиняють бійки
І трапляється впускають здобич
Шматки людської плоті падають нам до ніг [1, 24–25].

У збірці концепт **війни** набуває тотального поширення, буквально прошиває увесь її хронотоп і «стосується всіх / Мертвих живих і ненароджених».

Друга важлива тенденція збірки – народження воїна із сильним духом та відповідним ставленням до життя. Якщо говорити лінгвопоетичними категоріями – формується концепт **ГЕРОЇЗМ**, ядерну зону якого становлять лексеми **воїн, захисник, боєць, солдат**. Варто зауважити, що ця тенденція в більшості випадків позначена проявом міфологічних уявлень, актуалізацією національних архетипів.

Кров загиблих воїнів
Перетікає у мої жили
(Пробачте мамко що в такі хвилини
Мені здається наче я вам більше не належу
Я належу війні) [1, 85].

Вірш «Пам'яті Руслана, побратима, загиблого бійця батальйону «Айдар» написаний від імені бійця, який вже перейшов у потойбіччя і звітдам промовляє про глибинні закони життя. Свою смерть він бачить як сакральне жертвування (актуалізується сема«жертвовність»):

Я вчора вмер
Так треба

Щоб перемагати

Ми повинні постійно приносити криваву жертву війні

Вчора настала моя черга [1, 79–81].

Ця усвідомлена жертвність українського бійця спрямована на відкуп незахищених людей, захист «слабкої жінки з маленькою дитиною», на відновлення світу. Принесення жертви є необхідною умовою для створення нового світу. Христос вчить, що твоє єдине, неповторне, унікальне життя неможливе без твоєї унікальної, єдиної, неповторної жертви. Вищим її проявом є віддати те твоє унікальне, єдине, неповторне... Сакральна жертва єднає людину з божественним Єдиним, з Творцем. В орбіті ядерної зони концепту ГЕРОЇЗМ з'являється асоціат **жертвність**.

Образ справжнього воїна – зі своєю гідністю, кодексом честі, відповідними поглядами на життя – розгортається у багатьох текстах збірки. Апофеозом Гуменюкових поетичних рефлексій про новітніх українських воїнів, солдатів є рядки (щоправда, з уже нової книги «Блокпост») про Ірину Іванюш («Лютик»).

В очах *солдата-чоловіка* ця *дівчина-воїн* – справжній *герой*.

Ми – чоловіки. Війна – наш хліб. Ми робимо, що можемо і що мусимо.

Ця дівчина зробила не тільки те, чого не мусила робити, а те, чого робити не могла – але зробила – стала **солдатом** [2, 287].

Ірина – солдат. Ні, не так. Ірина – **СОЛДАТ**. Вона свідомо свого вибору і свого покликання.

Чим більше дивлюся на Ірину, тим огиднішими мені видаються різноштибні плоскостопі бугаї, які ховаються від мобілізації в кукурудзі чи в тещі на горищі» [2, 293].

Якщо жінка, дівчина, нескорено-тендітна квітка, стає воїном і готова прийняти навіть найбільш жорстокі виклики війни, принести їй криваву жертву, то перемогти такий народ неможливо.

У більшості мілітарних контекстів домінує спеціальна лексика та розмовна звичайна мова, немає високоестетичних мальовничих образів та метафор. І все ж подекуди в строгий, жорсткий і навіть жорстокий дискурс буквально вриваються образно-поетичні згустки. Чого варте лише знамените обігравання рими **любов – кров – Азов**:

Коли юна дівчина Ліна Костенко

Писала свої перші вірші про кохання

Мала клопіт з римою

Вона мимоволі потрапляла в пастку

Яку для кожного молодого поета

Приготувала рідна мова і серце
Коли любов римується з **кров**
І тільки дівчина розуміє як сильно він її кохає
Хоча юнак ні разу не обмовився про **любов**

Азов

Азов

Азов [1, 5–6].

Якщо емоції, образно кажучи, зашкалюють, тоді воїн Кармелюк змушений поступитися місцем поетові Борису Гуменюкові, який буквально розривається мілітарними метафорами (у найрізноманітніших модифікаціях), порівняннями, епітетами, тобто рядок «підриває» потужний арсенал тропів та цілих каскадів тропеїчних сполук: **ошмаття зораної вибухами землі; місяць у нього це горло крупнокаліберної гармати; чотири ручних гранати які крадькома визирали з підсумка; а на зміну дню небо викотить на позицію крупнокаліберну гармату місяця**. Таких пасажів образного мовомислення українська поезія ще не знала. Вражають своєю трагічною правдою й персоніфікації, які експлікують тему війни.

Земля і небо заїдаються кров'ю

Земля із середини бубнявіє кров'ю [1, 102].

Вірші взялися чорним

Вірші сорок днів носили траур

Вірші присипалися землею

Вірші заїлися попелом

Вірші цілих сорок днів сиділи в окопах

Зціпивши зуби мовчки відстрілювалися

Вірші не хотіли ні з ким розмовляти [1, 125–126].

Кожен поет прагне віднайти єдину й неповторну метафору, можливо, навіть згорнуту до одного слова, яка б виражала суть його творчості, була квінтесенцією відчутого, пережитого й закарбованого в слові. Здається, Борис Гуменюк знайшов її. Про це він пише у своєму «Блокпості».

Кажуть, Христос у свої останні дні помив своїм учням ноги. Цікаво, що він зробив би в цій ситуації? Щоб помити ноги цій дівчині [Ірині Іванюш – М. С.], треба, щоб сто років плакали всі українські поети. **Її ноги стали метафорою війни, метафорою української культури** [2, 289].

Інші фрагменти, навпаки, нагадують скупі хроніки з гарячих точок Донбасу з поодинокими вкрапленнями міцних чоловічих фраз: здається, хтось із прес-офіцерів (Леонід Матюхін, Антон Миронович, Богдан Стельмах, Андрій Лисенко) забув, що працює камера.

То **якого хр@на** ти робиш в цій **ср@ній зелььонці**
і по нас **стріляєш**

Тому що ми **бандерівці і укрони зелени**

Ну ти **мудааааак** [1, 32].

Можливо, Борис Гуменюк дещо перебільшує, коли говорить про брутальність власного рядка, але гострого слова, нелітературної обсценної лексики не чується, як і відвертих натуралізмів. Найбільший відсоток нецензурної лексики адресовано ворогам – чужим і своїм, а також «глибоко стурбованим» ще з часів Майдану європейським та американським лжегуманістам:

Вірші бачили як конає Європа

Європа – стара хвойда

Вірші бачили як конає Росія

Підар-росія

Сифілітик-збоченець

Підар завше конає на самоті

Вірші бачили як конає Америка

Стриптизерка-Америка

Сестра-байстрючка курви Європи [1, 126 – 127].

«Вірші з війни» руйнують чимало класичних художніх стереотипів, не вписуються в інтерпретаційні моделі, не справджують читацьких очікувань, бо ...перевершують їх. Прості, позірно не причесані тексти вражають глибиною переживання та непідробною художністю, що відкриває в усталених і почасти навіть збаналізованих образах, традиційних символах українського національного мовомислення несподівані ракурси, породжує нові концептуальні смисли. Класичний набір поетизмів у «Віршах з війни» досить обмежений (**хата, місяць, земля, ромашка, соняхи, яблуня, груша, шовковиця, чайка, круки, зозуля, солов'ї тощо**), але емотивна дія – вибухова.

Крізь заміновані, обстрілювані «Градами», фатально скроплені кров'ю й потом українських солдатів буднів війни проступає український колорит. У Б. Гуменюка навіть збаналізований образ **соняшника** піднесено до рівня своєрідного символу війни двох світів на одній – українській – землі. Військовий капелан А. Зелінський, автор духовної міні-саги про війну «Соняхи» переконаний, що метафорика соняхів найкраще підходить для означення наших військових. Сонях – це сонцелюбна рослина, яка постійно задивлена у небо [5, 9]. Наводимо фрагменти тексту поезії у прозі Б. Гуменюка. За силою емотивного впливу він дорівнює, а може, й перевершує найбільш драматичні фрагменти «України в огні» О. Довженка»

Минулого року на цьому полі ріс *сосяшник*. Ми не знаємо, хто орав, сів цю ниву. Нас тут не було весною. Весною ще не було війни.

Ціле літо ми ходили по цьому полю, повзали, прочісували, ховалися поміж, маскувалися *сосяхами*, прикидалися *сосяхами*, проскакували на бетеерах, ставили міни, розтяжки, прострілювали. Поле – це теж зельонка. В полі *сосяхів* теж може ховатися смерть. Воно теж може ставити загрозу. Для нас. Для них.

Коли прийшла осінь, господар не навідався до своїх *сосяхів*, вони почорніли, наче з горя, і осипалися додолу чорними слізьми. *Сосяхи* виливали на землю свої сухі сльози, але тих чорних сліз, які вони наплакали, не хотіли ні птахи, ні ховрахи.

Потім цілу зиму поле переорювали танки гусеницями. То їхні, то наші. А весною *сосяхи* знову проросли. Війна – бере своє. Життя – своє.

Коли підійти ближче і роздивитися, то можна помітити, що поряд з кожним молодим *сосяхом* досі стоїть старий, минулорічний, обезголовлений, посічений осколками, попалений, як тїнь. Поряд із живим стоїть мертвий, підпирає його, дає йому опору, прикриває його своїм тілом, якого, коли дивитися здалеку, спершу навіть не видно. але він – є, він – стоїть.

У цьому *сосяхи* схожі на солдатів. Вони подібні до нас [2, 295–296].

Сосяхи усимволізують духовний вимір людського досвіду війни та справжню любов, здатну перемінити людину на сонце, а наш спільний біль – на радість спільної надії [5, 9]. У довіднику В. Жайворонка читаємо: «Сосяшник (сосях) – ...символ світла і сонця; окраса обійстя українця; чимало митців використовують рослину як емблему України» [4, 567]. Гадаємо, доповнення потребує не тільки словникова стаття – певне зміцнення акцентів має відбутися і в колективній українській етносвідомості.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Мілітарне лінгвальне тло (навіть у текстах про Другу світову війну немає такого перенасиченого розчину військової лексики, такого фізично відчутного голосу смертоносної зброї, як у Гуменюкових віршах), відсутність високоестетичних мальовничих образів та метафор, масиви нелітературної і нецензурної лексики, граничний, до фізичного шоку, натуралізм – це не постмодерністські спецефекти, а болючі вербальні згустки Самовидця страшної війни, що кожен свій вірш пише на «сипкій від вибухів стіні» бліндажа, окопу, зруйнованої української хати і чи не завжди за крок до вічності.

У перспективі плануємо дослідити особливості функціонування традиційної поетичної лексики в мілітарному художньому контексті, а також відрефлексувати в зіставному аспекті поезію Майдану і поезію війни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Гуменюк Б. Вірші з війни: поезії / Борис Гуменюк. – К. : Ярославів Вал, 2015. – 136 с.
2. Гуменюк Б. Блокпост: Вірші. Новели. Публіцистика / Борис Гуменюк. – К. : ВЦ «Академія», 2016. – 336 с.
3. Джулайко Т. Належати війні : рецензія / Тетяна Джулайко. – [Ел. ресурс] Буквоїд. – 02.12.2014. Режим доступу: <http://bukvoid.com.ua/reviews/books/2014/12/02/074516.html>.
4. Жайворонок В. Знаки української етнокультури: Словник-довідник / Віталій Жайворонок. – К. : Довіра, 2006. – 703 с.
5. Зелінський А., Т. І. Соняхи: тільки любов здатна на перемогу! Духовність на час війни / Андрій Зелінський, Т. І. – Львів : Видавництво Старого Лева, 2015. – 128 с.
6. Кралюк П. Очима людини, що дивилася в очі смерті: рецензія на книгу Бориса Гуменюка «Вірші з війни» / Петро Кралюк. – [Ел. ресурс] А4. 15 вересня 2015 року. Режим доступу: <http://portala4.pl.ua/kultura/knyhy/2228-ochyma-liudyny-shcho-dyvylasia-v-ochi-smerti-retsenzii-na-knyhu-borysa-humeniuka-virshi-z-viiny>
7. Пастух Т. «Вірші бачили все...»: рецензія / Тарас Пастух. – [Ел. ресурс] ЛітАкцент. – 23 Грудня 2015 року. Режим доступу: <http://litakcent.com/2015/12/23/virshi-bachyly-vse/>
8. Поліщук Я. Реактивність літератури / Ярослав Поліщук. – К. : Академ-видав, 2016. – 192 с.
9. Слапчук В. Війна як дискурс: рефлексія / Василь Слапчук. – [Ел. ресурс] ЛітАкцент. – 17 лютого 2015 року. Режим доступу: <http://litakcent.com/2015/02/17/vijna-jak-dyskurs/>
10. Соловей О. Війна і вірші: рецензія / Олег Соловей. – [Ел.ресурс] Буквоїд. – 04.12.2014. Режим доступу: <http://bukvoid.com.ua/reviews/books/2014/12/04/073709.html>
11. Стецик М. „Серце кожне карбує імення“ (поетичний іменник героїв Майдану) / Марія Стецик //Рідне слово в етнокультурному вимірі [Текст]: зб.наук.праць / Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка. – Дрогобич : Посвіт, 2015. – С. 246 – 262.
12. Теремко В. «...Жив і горів разом зі своєю країною»: передмова / Василь Теремко // Борис Гуменюк. Блокпост: Вірші. Новели. Публіцистика. – К. : ВЦ «Академія», 2016. – 336 с. – С. 5 – 6
13. Хитрова С. Доброволець ніколи не підніме руку на власну країну, – заступник командира батальйону ОУН: інтерв'ю / Світлана Хитрова [Ел. ресурс] – ZIK. 16 вересня, 2014. Режим доступу: http://ZIK.ua/news/2014/09/16/dobrovolets_nikoly_ne_pidnime_ruku_na_vlasnu_krainu_borys_gumenyuk_zastupnyk_komandyra_batalyonu

REFERENCES

1. Humeniuk, B. (2015). *Virshi z viiny: poezii [Poems from war: poetry]*. Kyiv: Yaroslaviv Val [in Ukrainian]

2. Humeniuk, B. (2016). *Blokpost: Virshi. Novely. Publitsystyka [Blockpost: Poems, Novellas, Publicistics]*. Kyiv: VZ «Akademiia» [in Ukrainian]
3. Dzhulaiko, T. (2014). Nalezhaty viini : rezensiia [Belong to war: review]. Bukvoid. Retrived from: <http://bukvoid.com.ua/reviews/books/2014/12/02/074516.html>. [in Ukrainian]
4. Zhaivoronok, V. (2006). *Znaky ukrainskoi etnokultury: Slovnyk-dovidnyk [The signs of Ukrainian ethnoculture: dictionary-reference book]*. Kyiv: Dovira [in Ukrainian]
5. Zelinskiy, A. (2015). *Soniakhy: tillky liubov zdatna na peremohu! Dukhovnist na chas viiny [Sunflowers: only love is able to win! Spirituality during war]*. Lviv: Vydavnytstvo Staroho Leva [in Ukrainian].
6. Kraliuk, P. (2015). *Ochyma liudyny, shcho dyvytsia v ochi smerti: retsenziia na knygu Borys Humeniuka «Virshi z viiny» [By the eyes of a person who looked into the eyes of death: review to Borys Humenyuk's book «Poems from war»]*. 15 veresnia 2015 roku. Retrived from: <http://portala4.pl.ua/kultura/knyhy/2228-ochyma-liudyny-shcho-dyvylyasia-v-ochi-smerti-retsenziia-na-knyhu-borysa-humeniuka-virshi-z-viiny> [in Ukrainian]
7. Pastukh, T. (2015). «Virshi bachyly vse...»: rezensiia [Poems saw everything...”: review]. LitAktsent. 23 grudnia 2015 roku. Retrived from: <http://litakcent.com/2015/12/23/virshi-bachyly-vse/> [in Ukrainian]
8. Polishchuk, Ya. (2016). *Reaktyvnist literatury [Reactivity of literature]*. Kyiv: «Akademvydav» [in Ukrainian].
9. Slapchuk, V. (2015). *Viina yak dyskurs: refleksiiia [War as a discourse: reflection]*. LitAktsent.. Retrived from: <http://litakcent.com/2015/02/17/vijina-jak-dyskurs/> [in Ukrainian].
10. Solovei, O. (2014). *Viina i virshi: rezensiia [War and poems: review]*. Bukvoid. Retrived from: <http://bukvoid.com.ua/reviews/books/2014/12/04/073709.html> [in Ukrainian].
11. Stetsyk, M. (2015). «Sertse kozhne karbuie imennia» (poetychnyi imennyk geroiv Maidanu) [«Every heart carves a name» (poetic imennyk of Maidan heroes)]. *Ridne slovo v etnokulturnomu vymiri – Native word in ethnocultural dimension*. Drogochyts: Posvit. [in Ukrainian]
12. Teremko, V. (2016). «...Zhyv i goriv razom zi svoieiu krainoiu»: peredmova [“...lived and burnt together with my country”: preface]. Kyiv: VS «Akademiia». [in Ukrainian].
13. Khytrova, S. (2014). Dobrovolets nikoly ne pidnime ruku na vlasnu krainu, – zastupnyk komandrya batalonu OUN: interviu [A volunteer will never raise his hand on his own country:- deputy commander of the battalion OUN: interview]. *ZIK*. 16 veresnia, 2014. Retrived from: http://ZIK.ua/news/2014/09/16/dobrovolets_nikoly_ne_pidnime_ruku_na_vlasnu_krainu__borys_gumenyuk_zastupnyk_komandrya_batalyonu_ [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редколегії 21.09.2017 р.